

YURIDIK MATNLARNI TAHLIL QILISHDA LINGVO-MANTIQUIY YONDASHUVNING AHAMIYATI

Elova Dilrabo Quدراتillayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

dilraboelova@gmail.com

ToshDO'TAU

Annotatsiya. Ushbu maqolada yuridik matnlarni interpretatsiya qilishda lingvo-mantiqiy yondashuvning o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda normativ-huquqiy matnlarning ma'nosi faqat grammatik shakl orqali emas, balki pragmatik va argumentativ omillar orqali ham shakllanishi asoslanadi. Yuridik kommunikatsiyada implikatura, nutq akti va argumentativ strukturaning ahamiyatiga alohida e'tibor qaratiladi. Shuningdek, maqolada lingvistik hamda mantiqiy tahlilning integratsiyasi asosida yuridik interpretatsiyani chuqurroq tushunish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Normativ matnlardagi interpretativ noaniqlik bilan bog'liq ayrim holatlar amaliy misollar asosida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: *yuridik matn, lingvo-mantiqiy tahlil, implikatura, pragmatika, argumentatsiya, normativ matn, forensic lingvistika.*

Abstract. This article explores the role of the linguistic-logical approach in the interpretation of legal texts. The study argues that the meaning of a legal norm is not always determined by grammar alone. In many cases, pragmatic meaning, implicature, and argumentative structure also influence legal interpretation. The author pays particular attention to legally significant communication and discusses how speech acts and hidden meanings function in legal discourse. The paper also considers the possibility of combining linguistic and logical analysis in the study of normative and conflict-related texts. Several examples connected with interpretative ambiguity in legal language are examined as part of the discussion.

Keywords: *legal interpretation, linguistic-logical approach, legal discourse, implicature, speech act, argumentative structure, pragmatic analysis, normative legal text.*

Kirish. Huquqiy amaliyotda matn bilan ishlash muhim o‘rin tutadi. Qonun hujjatlari, shartnomalar, sud qarorlari yoki ommaviy kommunikatsiya mahsullari ko‘pincha talqin masalasini yuzaga chiqaradi. Ayrim hollarda esa matndagi kichik semantik tafovut katta huquqiy oqibatga olib keladi.

So‘nggi yillarda ayniqsa internet kommunikatsiyasi bilan bog‘liq nizolar ko‘paydi. Ijtimoiy tarmoqlarda yozilgan qisqa izohlar, postlar yoki audio xabarlar sud materialiga aylanishi odatiy hol bo‘lib qoldi. Bunday kommunikatsiyada yashirin ma‘no, kinoya yoki implikativ mazmun kuchli bo‘lgani sababli oddiy grammatik tahlil yetarli natija bermaydi.

Shu sababli yuridik matnni faqat til birligi sifatida emas, balki kommunikativ va argumentativ hodisa sifatida ham o‘rganish zarurati yuzaga kelmoqda.

Yuridik matn va interpretatsiya muammosi. Yuridik matnlarning asosiy xususiyatlaridan biri ularning interpretatsiyaga ochiqligidir. Qonun matni imkon qadar aniq bo‘lishga intiladi, biroq tabiiy tilning o‘zi ko‘p ma‘nolilik xususiyatiga ega. Masalan, modal birliklar yoki umumlashtiruvchi konstruktsiyalar turli vaziyatda turlicha talqin qilinishi mumkin. Ayniqsa, normativ *matnlarda* “*mumkin*”, “*zarur*”, “*haqli*” kabi birliklarning pragmatik yuklamasi katta ahamiyat kasb etadi.

Ba‘zan esa muammo alohida so‘zda emas, balki matnning ichki mantiqiy tuzilishida yuzaga keladi. Argumentlar orasidagi bog‘lanish zaif bo‘lsa yoki implikativ ziddiyat mavjud bo‘lsa, matn turli talqinlarga sabab bo‘lishi mumkin.

Yuridik amaliyotda kengaytirilgan interpretatsiya holatlari ko‘pincha aynan mana shunday mantiqiy noaniqliklar bilan bog‘liq bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining muddatlarni hisoblashga oid normasida (5-modda): “*Agar muddatning oxirgi kuni qonunchilikka muvofiq dam olish kuniga to‘g‘ri kelsa...*” - degan qoida qo‘llangan.[7]

Mazkur normada “*muddat*” termini umumiy shaklda berilgan bo‘lib, uning faqat kunlar bilan hisoblanadigan muddatlarga yoki oylar bilan hisoblanadigan muddatlarga ham tatbiq etilishi masalasi interpretativ noaniqlikni yuzaga keltiradi. Lingvo-mantiqiy tahlilda bunday holat normativ matnning qamrov chegarasi, implikativ mazmuni va argumentativ interpretatsiyasi orqali baholanadi. Chunki matnda “*kunlar bilan hisoblangan muddat*” emas, aynan umumiy “*muddat*” termini qo‘llangan. Shu sabab norma oylar bilan hisoblanadigan muddatlarga ham tatbiq etilishi mumkinligi haqida inferensial xulosa shakllanadi.

Lingvo-mantiqiy yondashuvning mohiyati. Lingvo-mantiqiy yondashuv yuridik matnni bir vaqtning o‘zida bir necha nuqtayi nazardan tahlil qiladi. Bu yerda tilshunoslik, pragmalingvistika va argumentatsiya nazariyasi o‘zaro integratsiyalashadi. Mazkur yondashuvda quyidagi savollar markaziy o‘rin tutadi:

- matnda qanday hukm ilgari surilgan;
- bu hukm qanday argument bilan asoslangan;
- matndan qanday implikativ ma’no kelib chiqmoqda;
- nutq aktining kommunikativ maqsadi nima;
- argumentativ struktura qanchalik izchil.

Shu jihatdan lingvo-mantiqiy tahlil oddiy semantik tahlildan kengroq tushuncha hisoblanadi.

Nutq aktlari va implikatura. J.L. Austin va J.R. S Yorl ishlab chiqqan nutq aktlari nazariyasi yuridik matnlarni tahlil qilishda muhim nazariy asoslardan biri bo‘lib xizmat qiladi.[1,2] Chunki ayrim nutqiy birliklar voqelikni shunchaki tasvirlamaydi, balki ma’lum harakatni amalga oshiradi.

Tahdid, buyruq, ogohlantirish yoki va'da kabi kommunikativ birliklarning yuridik oqibati ko'pincha ularning illokutiv kuchi bilan bog'liq bo'ladi. Bundan tashqari, H.P.Grays nazariyasidagi implikatura tushunchasi ham muhimdir.[3] Ko'pincha matnda bevosita aytilmagan ma'no asosiy kommunikativ yuklamani bajaradi. Masalan, “*Halol odam bunday qilmaydi*” shaklidagi nutqiy birlik grammatik jihatdan umumiy hukm sifatida ifodalangan. Biroq muayyan kommunikativ vaziyatda ushbu gap ma'lum shaxsga nisbatan yashirin ayblovi yoki salbiy implikatura hosil qilishi mumkin. Lingvo-mantiqiy tahlilda bunday birlikning faqat yuzaki semantik mazmuni emas, balki uning presuppozitsiyasi, argumentativ yo'nalishi va pragmatik ta'siri ham hisobga olinadi. Shu jihatdan implikativ ma'no yuridik interpretatsiyada muhim rol o'ynaydi. Yuzaki jihatdan neytral bo'lgan ibora kontekstual jihatdan tahqirlovchi ma'no hosil qilishi mumkin. Lingvo-mantiqiy tahlilda bunday birlikning nafaqat semantik mazmuni, balki uning argumentativ yo'nalishi, presuppozitsiyasi va pragmatik ta'siri ham hisobga olinadi. Shu jihatdan yuridik matn va konflikfli kommunikatsiyani interpretatsiya qilishda implikativ ma'no muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu sababli lingvo-mantiqiy ekspertiza kontekstni ham tahlil obyektiga aylantiradi.

Argumentativ struktura va mantiqiy bog'lanish. Yuridik matnlar argumentativ xarakterga ega bo'ladi. Har qanday normativ yoki protsessual matnda ma'lum tezis, asos va xulosa mavjud. S. Tulmin modeli argumentativ strukturaning tarkibiy qismlarini aniqlash imkonini beradi. [4]

S. Tulmin argumentatsiya modelining asosiy komponentlari

Element	Vazifasi
Da'vo (Claim)	Asosiy fikr yoki xulosa
Dalil (Grounds)	Da'voni asoslovchi ma'lumot
Kafolat (Warrant)	Dalil va da'vo o'rtasidagi mantiqiy bog'lanish
Qo'llab-quvvatlash (Backing)	Kafolatni mustahkamlovchi asos

Cheklov (Qualifier)	Da'voning amal qilish darajasi
Rad etish (Rebuttal)	Qarama-qarshi holat yoki istisno

Bu model yuridik matnlarning ichki mantiqiy strukturasi rekonstruksiya qilishda muhim rol o'ynaydi.

Pragmadialektik yondashuv esa argumentativ xatolarni aniqlash imkonini beradi. Ayniqsa, manipulyativ kommunikatsiya yoki media matnlarini tahlil qilishda bu usullar samarali natija beradi. Ba'zan grammatik jihatdan to'g'ri qurilgan matn mantiqiy jihatdan zaif bo'lishi mumkin. Ayrim hollarda esa argumentatsiya yashirin presuppozitsiyalar asosiga quriladi. Shu sababli lingvistik va mantiqiy tahlilning birgalikda qo'llanishi muhimdir.

O'zbek tilidagi yuridik matnlar xususiyati. O'zbek tilidagi yuridik matnlar o'ziga xos tipologik va uslubiy xususiyatlarga ega. Agglutinativ tuzilish, modal qo'shimchalarning faolligi hamda sintaktik moslashuvchanlik pragmatik tahlilda alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, ayrim yuridik terminlarning qo'llanishida variativlik kuzatiladi. Bu esa interpretatsiya muammosini murakkablashtiradi.

Bugungi kunda sud-huquqiy amaliyotda lingvistik ekspertiza ehtiyoji ortib borayotgan bo'lsa-da, o'zbek tilida lingvo-mantiqiy ekspertizaning metodologik bazasi hali to'liq shakllanmagan. O'zbek tilshunosligida lingvistik ekspertizaning nazariy va metodologik jihatlari K. Musulmonova, D.Otajonovanning tadqiqotlarida ham ko'rib chiqilgan bo'lib, K. Musulmonova konfliktli matnlar va yuridik kommunikatsiyani lingvistik tahlil qilish masalalariga alohida e'tibor qaratsa, D.Otajonova lingvistik ekspertizaning maxsus sohalardagi qo'llanishi va metodologik muammolariga e'tibor qaratadi. [5,6]

Xulosa. Lingvo-mantiqiy yondashuv yuridik matnlarni chuqurroq va tizimliroq tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu yondashuv tilning faqat formal tomonini emas, balki uning pragmatik va argumentativ xususiyatlarini ham o'rganadi.

Mazkur metodologiya sud-huquqiy amaliyotda nutqiy dalillarni baholash sifatini oshirishga xizmat qilishi mumkin. Shu bilan birga, o'zbek tilshunosligida yuridik lingvistika (forensic linguistics)ning yangi ilmiy yo'nalishlarini shakllantirish uchun ham nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Austin J.L. How to Do Things with Words. Oxford: Clarendon Press, 1962.
2. Searle J.R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1969.
3. Grice H.P. Logic and Conversation // Syntax and Semantics. Vol. 3: Speech Acts / Ed. by P. Cole, J.L. Morgan. — New York: Academic Press, 1975. P. 1–58.
4. Toulmin S. The Uses of Argument. Updated ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
5. Musulmonova K.X. Lingvistik ekspertizaning tarkibiy qismlari tavsifi // So'z san'ati. 2021. №2. B. 66–71.
6. Otajonova D.B. Otajonova D.B. Махсус соҳалар кесимида лингвистик экспертизанинг аҳамияти // Current Issues of Social and Humanities mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. – Chirchiq, 2022. – B. 1189-1192.
7. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi (Lex.uz). – 2020. – Kirish rejimi: <https://lex.uz/docs/4674902> (Murojaat sanasi: 24.01.2026).